

ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРАВА ТА ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Аналізується роль та місце інформаційного права в загальній системі права України. Робота виконана у порядку постановки та вирішення проблем системного реформування інформаційного законодавства.

Ключові слова: ознаки права, цивільне право, інформаційне право.

Анализируется роль и место информационного права в общей системе права Украины. Работа выполнена в порядке постановки и решения проблем системного реформирования информационного законодательства.

Ключевые слова: признаки права, гражданское право, информационное право.

Examines the role and place of information law in the general system of law in Ukraine. This work was in the order of formulating and solving the problems of reforming the system of information legislation.

Key words: signs right, civil law, informative right.

У Законі України «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007 – 2015 роки» від 09.01.2007 р. № 537-V зазначено: «З метою підвищення ефективності розвитку інформаційного суспільства необхідно створити цілісну систему законодавства, гармонізовану з нормами міжнародного права з питань розвитку інформаційного суспільства, зокрема здійснити кодифікацію інформаційного законодавства»¹. Вирішення зазначеної проблеми вкрай важливо для становлення інформаційного права України та подальшого розвитку інформаційного законодавства України на системній основі.

В Україні дослідженню питань упорядкування суспільних відносин в інформаційній сфері присвячені роботи учених І. Арістової, К. Белякова, В. Бутузова, І. Жилиєва, Є. Захарова, І. Касперського, М. Ковалю, В. Колпакова, О. Копана, Б. Кормича, Т. Костецької, О. Кохановської, Г. Красноступ, К. Левченко, В. Литвина, А. Марущака, А. Нечай, А. Новицького, А. Пазюка, В. Полохала, В. Петкова, В. Поповича, В. Развадовського, С. Расторгуєва, В. Речицького, Р. Романова, К. Самойлик, А. Семенченка, О. Фролової, В. Фурашева, В. Цимбалюка, В. Хахановського, О. Шевчука, О. Яременка та ін. Дослідження інформаційних відносин ґрунтуються на сучасних теоретико-методологічних розробках у галузі держави і права, конституційного та адміністративного права, теорії управління соціальними системами, які знаходять своє відображення у працях провідних вітчизняних вчених-правників В. Авер'янова, О. Бандурки, Ю. Битяка, М. Вертузаєва, В. Костицького, Н. Нижник, Ю. Шемшученка, вчених у сфері державного управління – В. Гурковського, В. Троня, В. Шамрая, у сфері психологічних наук – В. Барко, І. Ващенко та ін.

У країнах пострадянського простору значна робота щодо упорядкування інформаційних відносин знаходить відображення у працях таких учених, як: А. Агапов, Ю. Батурин, І. Бачило, А. Венгеров, О. Гаврилов, Б. Герасимов, О. Городова, В. Дозорцев, А. Єфремов, В. Іванський, В. Ісаков, С. Ігонін, Н. Ковальова, В. Копилов, Ю. Кудрявцев, М. Лапчинський, А. Левенчук, І. Маміюфа, А. Минь-

ков, М. Рассолов, Ю. Тихомиров, А. Фат'янов та багато ін.

В умовах зростання значення інформаційних суспільних відносин є потреба у дослідженні ролі та місця інформаційного права в загальній системі права України у зв'язку із реформуванням та створенням цілісного інформаційного законодавства України. У юридичних науках основними класифікаційними ознаками частини права, що претендує на самостійність як галузь права, обов'язково є наявність свого предмету правового регулювання та методів правового регулювання, які базуються на відповідних принципах.

Сьогодні не викликає сумнів те, що *об'єктом інформаційного права* є суспільні відносини, що виникають, змінюються та припиняються у зв'язку з інформаційними процесами та діями із інформацією. Зазначені суспільні відносини, які є притаманними інформаційній сфері, є інформаційними відносинами та інформаційно-інфраструктурними відносинами, що складають *предмет інформаційного права*. Щодо визначення інформаційного права як автономної юридичної галузі у складі загальної системи права держави, то ця проблема продовжує знаходитися у процесі дискусій. Одні автори розглядають інформаційне право як нову комплексну галузь публічного права, що впорядковує інформаційну діяльність різних суб'єктів². Інші визначають інформаційне право як систему норм, що регулюють суспільні відносини в інформаційній сфері суспільства і його частинах³. Треті стверджують, що інформаційне право – це правовий фундамент інформаційного суспільства, що формується у всіх країнах на основі широкого використання глобальних інформаційних мереж та нових інформаційних технологій⁴. Четверті вважають, що інформаційне право діє лише в рамках організаційно-правових форм регламентації суспільних відносин, що виникають в процесі акумуляції, аналітичної обробки і поширення інформації за допомогою електронних засобів⁵.

Незважаючи на деяку різницю у розумінні суті інформаційного права, в наведених вище підходах є багато спільного. По-перше, визнається, що предметом правового регулювання у сфері інформаційного права є інформаційні відносини. Об'єктом інформаційних відносин є інформація. По-друге, в інформаційній сфері почали виділятися специфічні інформаційні правовідносини як поняття нової галузі правових знань. Серед множини суспільних відносин інформаційної сфери виділяється новий вид – інформаційно-інфраструктурні відносини⁶. По-третє, необхідність упорядкування усіх відносин щодо інформаційної сфери та формування нової галузі права, яка в рамках побудови інформаційного суспільства успадковує традиційний механізм упорядкування та регулювання інформаційних відносин, набуває все більше прибічників. Це узагальнення, про необхідність формування «нової галузі права», потребує, як вважаємо, згадати загальні принципи поділу права на галузі.

Виходячи з функціонального призначення тих чи інших суспільних відносин, правова система України структурує галузі права за предметом правового регулювання, тобто за однорідними групами (функціями) суспільних відносин: конституційне право – регулює здійснення державної влади (функція загальнодержавного управління); цивільне – відносини щодо майнових та немайнових прав (функція приватно-правової регуляції); адміністративне – відносини щодо управлінської діяльності (функція управління державних органів) і т. д.

Усе неначе логічно, але не для «інформаційного права». Незважаючи на зміни у соціальних комунікаціях, появу інформаційно-інфраструктурних відносин, які

визначаються не тільки функцією «інформаційного забезпечення», а й функцією соціально-економічного призначення стосовно таких понять як «інформаційний ресурс», «інформаційний продукт», «інформаційна технологія», «електронний документообіг», «електронний підпис» та ін., питання відокремлення інформаційного права в автономну юридичну галузь права залишається дискусійним. Причина, на наш погляд, – відсутність цілісної системи інформаційного законодавства, яка має бути створена та легалізована у формі Інформаційного кодексу України.

Розглянемо основні правові конструкції законодавства України, які стосуються головного об'єкту (предмету) інформаційних відносин – поняття «інформація».

Тобто, дві галузі мають один і той же об'єкт правовідносин («інформація»), що начебто визначає один і той же предмет правового регулювання – інформаційні відносини. Якщо ЦК України проголосив «інформацію» об'єктом цивільних правовідносин одночасно з «речами», «грошами», правами на «майно», а також те, що підпадає під результати промислової власності та авторського права тощо, то для інформаційного права – це об'єктивно існуючий об'єкт саме інформаційних відносин, завдяки яким й складається сутність, зміст інформаційного законодавства та інформаційного права, без чого вони як юридичні категорії взагалі не існують і існувати не можуть.

Виходячи з того, що цивільне право визнана галузь, а інформаційне право лише формується, усталені та традиційні теоретико-правові уявлення щодо розуміння будови права продовжують полягати в тому, що, наприклад, інститут інтелектуальної власності є інститутом (підгалуззю) цивільного права. Хоча зрозуміло, що об'єктом відносин у зазначеній сфері є інформація, яка лише суб'єктивно отримує від держави оболонку її охороноздатності (патент, свідоцтво) на основі прийнятних критеріїв патентоспроможності. Більш того, у сфері інтелектуальної власності, строго кажучи, «власності» нема, а є права, пов'язані з «використанням» відповідних відомостей (інформації). Тому застосування поняття «власність» для вказаної сфери є не більше як юридична фікція.

Спираючись на наведене, вважаємо, що інформаційне право – це юридична галузь, яка врегульовує інформаційні відносини та інформаційну діяльність в суспільстві. Комплексність галузі під назвою «інформаційне право» є похідною комплексності методів правового регулювання (засобів, прийомів, способів), які застосовуються у інформаційному праві. Це пояснюється тим, що інформаційні відносини мають місце у всіх сферах діяльності людини, суспільства і держави та пронизують усю систему права. Тому *методи інформаційного права* складаються з методів провідних галузей права, тобто – з комплексу методів, що й є їх специфікою особливості регулювання суспільних відносин у інформаційній сфері⁹.

Наступне питання – упорядкування суспільних відносин стосовно права власності на інформацію. На практиці однозначно зрозумілий механізм реалізації цього права відсутній. Стосовно норм у двох редакціях Закону України «Про інформацію» та ЦК України маємо наступне:

З появою і широким поширенням понять «веб-сайт», «веб-документ», «веб-сторінка» поняття «інформація, яка зафіксована» стало розглядатися як таке, що взагалі засноване на двоєдності відомостей та будь-якого матеріального носія, на який вона заноситься у вигляді символів, букв, е-сигналів тощо. У результаті цього відбувається матеріалізація представлення інформації та виникає об'єкт права власності – «інформаційний продукт». Цей інформаційний продукт є об'єктом правовідносин як для матеріального середовища: книжка, журнал, стаття та ін.,

так і для віртуального середовища: банк даних, веб-сайт, веб-сторінка, доменне ім'я і ін.

Таким чином, «інформація» за певних умов може бути матеріалізована, що дає підставу, у такому разі, віднести її до категорії «речей». А це означає, що на «інформацію, яка зафіксована» має однозначно розповсюджуватися право «майнової» («речової») власності. Й тільки у такому разі регуляція інформаційних відносин може бути віднесена до компетенції ЦК України, головне завдання якого – регулювання майнових відносин.

Однак назва Глави 15 ЦК України «Нематеріальні блага» спрямовує на ту думку, що «інформація» (ст. 200) та «інтелектуальна власність» (ст. 199) є нематеріальними благами. Ст. 419 ЦК України взагалі визначає те, що існують (!) два види власності: «право інтелектуальної власності та право власності на річ не залежать одне від одного». Враховуючи також викладене у статті 179 ЦК України («річчю є предмет матеріального світу»), можна дійти остаточного висновку – «інформація» та «інтелектуальна власність» не є «речами» («майном», «товаром»). Проте раніше, у ст. 177 ЦК України, майнові та немайнові блага були зведені до «купи»: *«об'єктами цивільних прав є речі, у тому числі ...інформація...»*.

Сьогодні, в умовах сучасного світу, різні види інформаційних ресурсів все більш перетворюються на високоліквідний товар, тобто предмет майнових відносин. При цьому, для прикладу, один з провідних російських фахівців у сфері інформаційного права доктор юридичних наук І.Л. Бачило визначає інформаційний об'єкт предметом «комплексного правового регулювання», зокрема за допомогою права інтелектуальної власності і майнового права. Інформацію, яка розповсюджена на носіїві («документована інформація»), вона справедливо вважає предметом матеріального світу, тобто відносить до категорії речей і поширює на неї право речової власності¹⁰.

Повертаючись до поняття «інформація», звернемо увагу на наступне. Законодавець у ЦК України не визначив в якості якого предмету матеріального світу може бути представлена інформація. Використовуючи норми ЦК України, неможливо логічно замкнути зв'язок: інформація – річ – право майнової власності. Таким чином, на перший погляд, відповідно до ЦК України, інформація не може бути об'єктом права власності.

Але ЦК України містить норми, які свідчать про протилежне. У статті 303 ЦК України зазначається, що «Особисті папери (документи, фотографії, щоденники, інші записи, особисті архівні матеріали тощо) фізичної особи є її власністю». Відповідно до статті 178 ЦК України об'єкти цивільних прав, в тому числі й інформація, можуть вільно відчужуватися або переходити від однієї особи до іншої в порядку правонаступництва чи спадкування або іншим чином, якщо вони не вилучені з цивільного обігу. Законодавець у статті 969 ЦК України визнає документи, як окрему форму інформації, в якості цінностей, які можуть бути передані до банку на зберігання. Більш того, у статті 1010 ЦК України до майна довірителя відносяться його документи.

Підсумовуючи, констатуємо, що *українське законодавство є досить суперечливим щодо визначення права власності на інформацію*. Це суттєво гальмує процес введення інформації в цивільний і господарський обіг та перешкоджає захисту прав суб'єктів інформаційних відносин. Тому пропонується ввести до інформаційного законодавства такі правові норми, які встановлюють наступне:

– інформація у вигляді інформаційних продуктів (організаційні форми – доку-

менти, книги, бази даних, ілюстрації, фотографії, голограми, кіно-, відеофільми тощо) має бути визнана предметом матеріального світу, тобто віднесена до речей; – інформація у певних організаційних формах має бути віднесена до об'єктів права власності.

Інформаційне право, маючи свої початкові засади в теорії права та будучи тісно пов'язаним з галузевими юридичними науками, підходить до предмета і об'єкта свого дослідження з самостійних позицій, відмінних від підходу до своїх об'єктів з боку інших юридичних наук. Воно включає всю сукупність норм права, що регулюють інформаційні відносини в суспільстві, і практику їх застосування, включаючи і сучасні науково-технічні, технологічні засоби і методи.

Резюмуючи зазначене вище, надамо авторське бачення визначення поняття *інформаційне право* – це система суспільних уявлень про духовні цінності та справедливий життєвий устрій, історично сформованих світовою цивілізацією, та сформульовані на їх основі соціальні принципи взаємостосунків у вигляді повної сукупності юридичних норм та інститутів, які регулюють суспільні відносини, що мають місце в процесі створення, поширення, використання, збереження та утилізації (знищення) інформації, а також мають місце в процесі функціонування суб'єктів інформаційної інфраструктури, подання інформаційних послуг та виконання робіт в інформаційній сфері, використання інформаційних технологій і ресурсів та забезпечення інформаційної безпеки.

1. Особливістю предмета інформаційного права (інформаційні відносини) є те, що з нього починається та здійснюється будь-яка діяльність людини, суспільства і державі. Інформаційні відносини супроводжують усі інші суспільні відносини та пронизують усю систему права. Тому методи інформаційного права складаються з методів провідних галузей права, тобто – з комплексу методів, які можуть змінюватися як за складом, так й за змістом. Завдяки предмету інформаційного права ця специфіка регулювання суспільних відносин й визначає комплексність цієї правової галузі.

2. «Інформація», як така, може бути об'єктом суспільних відносин, що можуть регулюватись правовими нормами тієї чи іншої галузі права, зокрема цивільного права, за умов чіткої визначеності функціонального призначення відповідної галузі права.

3. Чинне нормативно-правове впорядкування економічного обігу інформації продовжує бути суперечливим і не має чіткого правового механізму регулювання суспільних відносин, пов'язаних з власністю на інформацію.

Пропонуємо, у інформаційне законодавство вести новий термін – **«інформаційний продукт»** – це **результат інформаційної діяльності, яка має організаційну форму матеріального втілення (документи, книги, бази даних, ілюстрації, фотографії, голограми, кіно-, відеофільми тощо)**.

Також пропонується визначити у законодавстві про те, що **інформаційні продукти визнаються предметом матеріального світу**. Саме нерозривний зв'язок інформації (відомостей), що зафіксована на матеріальних носіях, дає підстави для віднесення інформаційних продуктів до речей, майна, товару.

1. *Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007 – 2015 роки: Закон України від 09.01.07 р. № 537-V. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: //www.rada.gov.ua* 2. *Тихомиров Ю.Л.* Публічне право. – М., 1995. – С. 339. 3. *Рассолов М.М.* Правовая информатика и управление в сфере предпринимательства / М.М. Рассолов, В.Д. Элькин, И.М. Рассолов. – М.: Юрист, 1996. – С. 22. 4. *Копы-*

лов В.А. Информационное право: Учеб. пос. – М.: Юристъ, 1997. – 472 с. **5.** Агапов А.Б. Основы государственного управления в сфере информатизации в Российской Федерации. – М.: Юристъ, 1997. – С. 284-285. **6.** Баранов О. Основы класифікації інформаційного законодавства // *Правова інформатика*. – 2006. – № 4(12). – С. 24. **7.** *Про інформацію*: Закон України від 02.10.92 р.; у ред. від 23.06.05 р. // ВВР України. – 2005. – № 33. – Ст. 429. **8.** *Про інформацію*: Закон України від 02.10.92 р.; у ред. від 13.01.11 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [//www.rada.gov.ua](http://www.rada.gov.ua) **9.** Баранов О. Методи інформаційного права // *Правова інформатика*. – 2007. – № 4(16). – С. 8-12. **10.** Бачило И.Л. Функции органов управления. – М., 2005. – С. 71-74.